

VARGA CSILLA *

A szlovákiai kisebbségek helyzete napjainkban

Tóth Károly (szerk.): *Nyelvi Jogok I. – A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában/Jogsegélyszolgálat 2009-2011.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013, 582 oldal

A húsz szerző összefogásával létrejött könyv átfogó képet tár elénk a Szlovákiában élő kisebbségek, elsősorban a magyarság helyzetéről, jogairól, különös figyelmet fordítva az államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvhasználati törvény rendelkezéseire. A szerzők mindegyike egy-egy témakör szakértőjeként tárja elénk a jelenlegi szlovákiai helyzetet, így ez alapján a könyvet tematikailag több részre oszthatjuk. Gyűjtemény lévén a könyvben szereplő tanulmányok már a korábbiakban különböző szlovákiai folyóiratokban megjelentek, a további dokumentumok és ajánlások pedig benyújtásra kerültek.

A első részben történelmi bevezetővel, összegzésekkel és elemzésekkel találkozunk, melyek az első Csehszlovák Köztársaság, majd a független Szlovák Köztársaság idejében megvalósuló kisebbségi nyelvi jogi szabályozás kereteire világítanak rá. A szerzők (Szalay Zoltán, Petőcz Kálmán, Sándor Eleonóra és Tóth Károly) tanulmányai alapján elmondható, hogy az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben megkötött szerződés csupán szűkös keretek között, de kötelezővé teszi a kisebbségi nyelvek használatának biztosítását (25.). Az 1920-ban létrejött 122. számú

* A szerző a Budapesti Corvinus egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola harmadéves doktorandusz hallgatója, valamint a Miniszterelnökség Nemzetközi Helyettes Államtitkárságának munkatársa. E-mail: csilla.varga789@gmail.com

nyelvtörvény nemcsak a köztársaság hivatalos és államnyelvét, hanem a kisebbségi nyelvek használatát is szabályozta, mégpedig területi elv szerint, bevezetve a máig meghatározó 20 százalékos kisebbségi határt. Az 1939-ben, a független szlovák állam által kihirdetett alkotmánytörvény, valamint az 1944-45-ös időszakban kiadott rendeletek és dekrétumok negatívan befolyásolták a kisebbségi nyelvhasználatot, minimális teret hagyva e kisebbségek érvényesülésének. 1968-tól a rendszerváltásig a 144/1968. sz. alkotmánytörvénynek köszönhetően megjelent egy tételes lista az elismert kisebbségekről, ezek a magyar, német, lengyel és az ukrán (ruszin) voltak (41.). A szlovák alkotmány azonban már kimondja, hogy saját nemzetiségéről mindenki szabadon határozhat, és tilos az elnemetietlenítésre irányuló nyomás minden módja.

A szerzők az adatvédelemről, a névhasználatról, a nemzeti gyűlöletkeltés és a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról, az információhoz és tájékoztatáshoz való jogról, a nyelvhasználati jogokról és más egyéb jogkörrel kapcsolatosan írják le a vonatkozó szlovákiai kisebbségi szabályozást, ezzel segítve az eligazodást a szövevényes szlovák jogrendben.

A következők rész különböző statisztikai adatokat hozó tanulmányokat tartalmaz a szlovákiai magyarok családi és nyilvános nyelvhasználatát (Lampl Zsuzsanna), a dél-szlovákiai települések kétnyelvűségét (Mrva Marianna, Szilvássy Tímea, Orosz Örs), a magyarság demográfiai folyamatait (Gyurgyík László), a helységnevek használatát (Szabómihály Gizella) és a választási magatartást (Petőcz Kálmán) illetően.

Lampl tanulmányából kiderül, hogy a szlovákiai magyarok családi nyelvhasználata több tényező, így a gyermekkori családi kommunikáció nyelve, az iskolák elvégzéséhez szükséges nyelv és természetesen a szülők anyanyelvének függvénye. Összességében elmondható, hogy a családi magyarnyelv-használat egy sávként képzelhető el, alsó és felső határral. Felső határát a magyar általános iskolát végzett magyar házasságban élők nyelvhasználata teszi ki, ahol legalább az egyik szülő magyar általános iskolába járt. Itt közelít leginkább a magyarnyelv-használat a 100%-hoz (87.). A sáv alsó határát a vegyes házasságokban élők nyelvhasználata jelenti, ezekben a családokban a magyarnyelv-használat különböző mértékben van jelen.

Mrva és Szilvássy szerint különbséget kell tenni a szóbeli és írásbeli kommunikáció között a dél-szlovákiai települések kétnyelvűségéről végzett statisztikák alapján. Míg az előbbire jellemző, hogy egy magyarlakta településen két magyar magyarul szól egymáshoz, legyen szó akár hivatalos, akár személyes kommunikációról, addig az utóbbinál megfigyelhető, hogy a táblákon, feliratokon, hivatalos dokumentumokban a magyar nyelv csak nagyon ritkán vagy egyáltalán nem jelenik meg (116.). Orosz Örs szintén a vizuálisan, tehát emléktáblákon, műemlékeken, település- és utcaneveken, egyéb táblákon használt feliratok nyelvét kutatta azokon a településeken, ahol a magyarság aránya meghaladta a 10%-ot a legutóbbi, 2001-es népszámlálási adatok alapján. Ennek a kritériumnak 535 település felelt meg. Általános és egyértelmű konklúzióként megállapíthatjuk, hogy a főként szlovákok lakta régiókban gyakran a magyarul tudó emberek sem beszélnek már magyarul, szinte teljesen asszimilálódtak, vagy nem tudnak a többi lakossal ezen a nyelven kommunikálni. Ennek összefüggéseként, a szlovákuł megszólaló emberek nagy része érti a magyar nyelvet, illetve sokan beszélnek is, legtöbbszörnek magyar szülei vagy nagyszülei voltak. A magyarlakta területeken megkérdezett polgárok véleménye az volt, hogy „náluk nincs probléma” a magyar-szlovák helyzettel, viszont a valóságban itt is nagymértékű asszimiláció figyelhető meg a magyar anyanyelvű lakosság részéről, és a hivatalos szóbeli és írásbeli kommunikáció egyértelműen szlovákuł zajlik.

A magyarság létszámának csökkenéséről Gyurgyík tanulmánya is beszámol. Míg az 1991-es népszámlálási adatok szerint a magyarok száma kb. 568.000 főre volt tehető, addig ez a szám 2011-ben csak kb. 458.500 fő volt. Ennek oka a magyar lakosság természetes fogyása is, azonban az asszimilációs folyamat erőteljesebben hat a számok csökkenésére.

A választási magatartás vizsgálatára is sor kerül, valamint ezt statisztikai adatokkal is alátámasztja Petőcz kutatása, amelyet a szlovákiai magyarok és szlovákok körében végzett. Dél-Szlovákiában, a nemzetiségileg vegyesen lakott, és a magyar kisebbség által lakott területeken, tehát 16 járásban összetett választási magatartás figyelhető meg a 2009-es köztársasági elnöki és 2006-os parlamenti választásokkal összefüggésben. A Petőcz által felvázolt konklúziók közül egyet kiemelve: megállapítható, hogy a

déli járásokban a magyar nemzetiségi alapon szerveződő pártok eredményessége nem igazán tér el e pártok északi járásokban elért eredményétől, viszont Észak-Szlovákiában mégis valamivel kevésbé sikeresek, mint az etnikai határ mentén elhelyezkedő járásokban (191.).

Az említett tanulmányok mind rendkívül hasznosnak bizonyulnak, hogy számszerűsíteni tudjuk nemcsak a szlovákiai magyarok lélekszámát az egyes járásokban és településeken, hanem akár a nyelvhasználat vagy a választások szintjén megjelenő jellemzők megfigyelésének szempontjából is. Ami nehézséget jelent, az természetesen a magyarság, a kisebbségek folyton változó természete mind számokban, mind viselkedésükben kifejezve. Míg a tanulmányok mindegyike fontos és érdekes információkkal szolgál a kisebbség helyzetéről, addig az is észrevehető, hogy néhány statisztikai adat meghatározása (például a választások titkossága miatt) nem egyszerű feladat, valamint a kutatás nem tud teljesen pontos képet adni egyes jellemzők feltérképezésének nehézségei miatt (magukat nem magyarnak vallók, mégis magyarul tudók nyelvhasználat). Azonban ez nem a kutatás minőségének negatív kritikája, hiszen személyes és szubjektív adatok vizsgálata szinte minden esetben megvalósíthatatlan.

Továbbolvasva, a könyv következő része főként az államnyelv használatát szabályozó törvénnyel, a kisebbségi nyelvhasználat kérdéseivel foglalkozik. A. Szabó László szerint a szlovák nyelvtörvény legnagyobb furcsasága, hogy az európai jogrenddel ellentétben a többség nyelvét igyekszik védeni a kisebbségi nyelvekkel szemben, de a világnyelveknek a szlovák nyelvre kifejtett esetleges negatív hatását nem veszi figyelembe (211.). A törvény szabályozza a hivatali nyelvhasználatot, a földrajzi nevek használatát, az iskolai gyakorlatot, a rádió és tévéműsorok, a kisebbségi kulturális rendezvények nyelvét és további területeket is.

Ebben a fejezetben a közoktatási törvény is elemzésre kerül, valamint a könyvben többször említik a kisebbségi iskolákat negatívan érintő pedagógiai dokumentációval kapcsolatos, a törvény által szabályozott változásokat. A 2009-ben módosított nyelvtörvény alapján a törvény életbelépésétől kezdve minden dokumentációt, okiratot, kiadványt stb. két nyelven kell vezetnie a pedagógusnak a kisebbségi iskolákban, ami plusz terhet ró ezen intézmények dolgozóira.

Cúth Csaba a kisebbségi nyelvtörvény 2011-es módosításait foglalja össze, a kisebbségi nyelvi küszöbtől, az önkormányzati és hivatali nyelvhasználaton át a földrajzi elnevezések használatáig. A szerző kifejti, hogy a 2011-ben elfogadott módosítások hosszú időre meg fogják határozni a kisebbségi nyelvhasználat kereteit, ami azt is jelenti, hogy a már meglévő vagy a meglévőhöz most kapcsolódó nyelvhasználati jogok érvényesülését elő kell mozdítani. A törvényben lefektetett szankciók, melyek e jogok be nem tartása következtében keletkeznek, hoznak némi pozitív elmozdulást, viszont nem oldják meg a kisebbségek nyelvhasználatával kapcsolatos problémákat (246.).

Fiala-Butora János a szlovák nyelvhasználati szabályozást elemzi Szlovákia nemzetközi kötelezettségvállalásainak tükrében, alapul véve a Kisebbségi vagy Regionális Nyelvek Európai Chartájának és a Kisebbségvédelmi Keretegyezménynek a nyelvhasználati területekkel kapcsolatos rendelkezéseit, és főként e rendelkezések jogi csoportosítását. A szerző kifejti, hogy több ponton találunk eltéréseket (negatív irányba) a nemzetközi szabályozáshoz képest, például rögtön akkor, ha a nyelvtörvények egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk: a kisebbségi nyelvtörvény rendelkezéseinek, specifikus jellegéből adódóan előnyt kellene élveznie az államnyelvtörvény rendelkezéseivel szemben, ez azonban a szlovák jogrendben fordítva működik.

Az ezt követő oldalakon megismerkedhetünk a szlovákiai Jogsegélyszolgálat létrejöttének körülményeivel, működésével. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala mellett működő jogi elemzőközpont 2009-ben jött létre a magyar nyelvhasználat kérdéskörében jogi segítség nyújtására. A Jogsegélyszolgálat önkéntes alapon működő szakmai csoportosulás, munkatársai főként jogászok, akik otthonosan mozognak a jogi tanácsadás területén. A könyv soron következő, „Kérdések és válaszok” részében a Jogsegélyszolgálathoz a szlovákiai magyaroktól érkező megkeresésekben adott válaszokból szemezgettek, így a jogszabályokban kevésbé jártas állampolgároknak talán ez a fejezet segíthet a leginkább, és elolvasásával számos kérdés válik világossá.

Az utolsó előtti rész többféle írást, dokumentumot, ajánlást tartalmaz, amelyek inkább a könyv „csatolmányának” tekinthetünk. Ezek közül most csak néhányat emelnék ki: az EBESZ Kisebbségügyi Főbiztosának 2009. július 22-i álláspontját az

államnyelvtörvénnyel kapcsolatban, ami leszögezi, hogy a szlovák államnyelvtörvény összességében összhangban van a nemzetközi normákkal, azonban néhány terület problematikus: meg kell találni a megfelelő egyensúlyt az államnyelv támogatása, valamint a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek nyelvi jogaink a védelme között (363.). Ehhez ajánlatos lenne megalkotni egy, a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogaival foglalkozó komplex törvényt, amely átláthatóbbá tenné a joganyagot. A nemzeti kisebbségek aggodalmait figyelembe kell venni, és választ kell adni a megfogalmazott problémákra.

A könyv szerkesztői, azaz a Szlovákiai Magyarok Kerekasztala ebbe a részbe módosító javasataikat is belefoglalják, melyeket az államnyelvtörvénnyel kapcsolatban nyújtottak be a köztársasági elnökhöz, valamint az erre kapott válasz is elolvasható. Ezen javaslatok egy részét a köztársasági elnök válaszával együtt csak szlovák nyelven találjuk meg a könyvben, ami természetesen hátrány a szlovák nyelvet nem beszélők számára, és amit érdemes lenne vagy lett volna magyarul is belefoglalni, bár tény, hogy a javaslatok összegzése magyarul is olvasható. A Kerekasztal 2010 decemberében az összes parlamenti képviselőnek elküldte módosító javaslatait, melyek a Velencei Bizottság ajánlásaira épültek, és szintén áttanulmányozhatóak a könyvben.

A gyűjtemény utolsó szakaszában az állampolgársággal kapcsolatos, az előbbieken már felvázolt „Kérdések és válaszok” mintájára épülő részt találhatunk, melyben Lancz Attila válaszol a szlovákiai magyar állampolgárok kérdéseire. Ezt követően még néhány törvénytervezettel, ajánlással találkozhatunk például a kisebbségi kultúrák támogatásával, illetve a határon túli támogatásokkal kapcsolatosan.

Összességében elmondható, hogy a könyv hasznos útmutatásul szolgál elsősorban a Szlovákiában élő magyar kisebbség tagjai számára. Az államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvhasználati törvény rendelkezéseinek megismerése azért lenne fontos ezen állampolgárok számára, mivel a legtöbb esetben nincsenek tisztában jogaikkal, akár járási, akár önkormányzati vagy egyéni szinten. Véleményem szerint a könyv legjobban használható részei azok a kérdések és válaszok, melyeket szlovákiai magyar állampolgárok vetettek fel akár a nyelvhasználat, akár az állampolgárság témakörében.

Mivel a könyvben szereplő írások és dokumentumok válogatás útján kerültek a gyűjteménybe, így egy-egy téma bővebb kifejtésére sajnos a terjedelem miatt nem adódott lehetőség. A feldolgozott témakörök szempontjából a szerzők azonban mindent megtettek annak érdekében, hogy a dokumentumok és az elemzések széles körét tárják az olvasók elé.

A könyv elolvasása a szomszédos államokban élő magyar anyanyelvűeknek vagy más kisebbségeknek, az anyaországban élő magyaroknak is ajánlható, elsősorban a jelenlegi szlovákiai helyzet áttekintése miatt. Emellett a könyv a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának ajánlásait is tartalmazza, melyek szintén a kezdőpontját jelenthetik egy újfajta hozzáállás „meghonosításának” és a kérdés nemzetközi sztenderdek szerint való rendezésének.